

Hannu Heikkilä

Suomen Asutumuseo – Aikamatka jälleenrakennuskauden asutustiloille

Tänä vuonna tulee kuluneeksi 70 vuotta maanhankintalain säätämisestä. Lain nojalla toteutettiin sotienjälkeinen asutustoiminta, jonka seurauksena perustettiin yli 100 000 uutta asutustilaa. Maanhankintalain ja asutustoiminnan muistoa vaalii erikoismuseo, Suomen Asutumuseo.

Näkymä Suomen Astumuseon pihapiiri. (Kuva: Hannu Heikkilä.)

Asutumuseo avattiin vuonna 2000, ja se toimii Lapinlahden Alapitkällä. Museona on salmilaisen Mureen evakkoperheen asutustila. Tilan 1940- ja 1950-luvuilla rakennetut rakennukset ovat säilyneet alkuperäisessä asussaan, ja niissä esillä olevat esineet ovat kuuluneet Mureen sisaruksille. Niinpä museovierailu on kuin aikamatka sotienjälkeisten asutustilojen arkeen.

Mikä Suomen Asutumuseo?

Lapinlahden Alapitkällä, kylän laitamilla, peltoaukealla ja järven rannalla, sijaitsee Mureen perheen asutustila. Tilaa viljelivät sisarukset Yrjö ja Anni Mure. Heillä oli kaksi kättilösiskoa ja kanttoriveli. Mureet olivat lähteneet evakkoon kesällä 1944

Salmin Kirkkojoelta osoitteenaan Alapitkä. Alapitkästä tuli myös sisarusten koti, kun Yrjö sai hallintaansa Alarannan asuntoviljelystilän vuonna 1947. Tilaan kuului peltoa ja metsää, mutta rakennukset oli rakennettava. Ensin valmistuivat navetta ja sauna syksyllä 1948 ja sitten kesällä 1952 rintamamiestalo. 1950-luvun lopussa rakennettiin vielä puimalato. Yrjö ja Anni elivät ja pitivät karjaa tilallaan 1970-luvun alkupuolelle saakka, jolloin tila jäi kesäasunnoksi. Kun naimattomat ja lapsettomat Mureen sisarukset kuolivat 1980-luvun kuluessa, jäi tila esineineen niille sijoilleen. Valtioneuvoston päätöksen mukaan rakennukset ja pelto tulivat ympäristöministeriön hallintaan ja irtaimisto sekä metsäpalsta ortodoksiselle kirkollishallitukselle.

Yrjö Mureen radio, jonka päällä ovat hänen harrastuksistaan kertovat viirit: vasemmalla Salmi-Säätien viiri, keskellä SMP:n viiri ja oikealla Lapinlahden kunnan viiri. (Kuva: Hannu Heikkilä.)

Samoihin aikoihin karjalaisuus oli nosteessa. Neuvostoliitto romahti ja Karjalan matkailu alkoi. Karjalan Liiton pitäjätöimikunnassa käsiteltiin myös ajatusta asutismuseosta. Syynä oli se, että toisen maailmansodan seurauksena kotinsa menetti yli 400 000 karjalaista, joista noin puolet oli maanviljelyksestä toimeentulonsa saavia. Heidän sekä rintamamiesten, sotaleskien, sotaorpojen sekä muiden maansaajien asuttaminen, eli oikeus lunastaa oma asutustila tai asuntontti, perustui maanhankintalakiin (1945). Lain nojalla perustettiin yli 100 000 uutta tilaa ja tonttia. Tästä mittavasta operaatiosta haluttiin pysyvä muistuttuja: asutismuseo.

Lapinlahden karjalaiset ry:ssä tartuttiin ajatukseen Asutumuseosta. Sopiva kiinteistö löytyi Alapitkältä Mureen asuntoviljelystilalta. Sen lisäksi tilan irtaimisto osoittautui niin kattavaksi, että se riittäisi museon perusnäyttelyn toteuttamiseen. Museon perustamista ajoi Asutumuseotyöryhmä, joka sai järjestettyä tilan museokäyttöön, hankittua rahoituksen museon perustamista varten sekä organisoitua työt Mureen tilalla niin, että se voitiin avata kesällä 2000 yleisölle Suomen Asutumuseona. Asutumuseota ylläpitämään perustettiin Asutumuseosäätiö, johon liittyi kahdeksan jäsentä.

Mureen tilan muuttaminen Suomen Asutumuseoksi ilmentää museoparadigmojen vaihtumista. Museon suunnitteluvaiheessa tavoitteeksi asetettiin rakennusten palauttaminen 1940-luvun asuunsa, mistä laadittiin kustannusarvio. Kuitenkin museoviranomaiset määrittivät palauttamisen sijaan tärkeäksi säilyttämisen: eri aikakerrostumat 1940-luvulta 1970-luvun alkuun olisi säilytettävä, sillä juuri ne ovat arvokkaita.

Kuinka Suomen Asutumuseo esittelee menneisyyttä?

Suomen Asutumuseo on paikallisesti toimiva mutta aiheeltaan valtakunnallinen erikoismuseo. Sen näkökulma menneisyyteen on mikrohistoriallinen, eli yhden perheen kautta käsitellään evakkokokemuksia, asutustoimintaa ja elämää asutustiloilla. Mureen tila on Suomen ainoa museoitu jälleenrakennuskauden asutustila. Museokierros vie aikamatkalle aikaan, jolloin muutama lehmä riitti toimeentuloon ja maamiehen työparina oli hevonen. Pientiloilla ovat satojen tuhansien suomalaisen juuret, ja tämä vaihe on ollut merkittävä suomalaisen yhteiskunnan kehitykselle: raivaaminen ja rakentaminen olivat kuin terapiaa sodasta palanneille, ja asutusiloja raivaamalla korvattiin Neuvostoliitolle luovutettu peltoala. Pellot tehtiin osin kylmiin korpiin, ja uudet maatalouskeskukset kohosivat aiemmin asumattomille metsäalueille. Sitten tapahtui maaseudun murros, kun hevonen sai väistyä traktorin tieltä ja pientilat joutuivat lopettamaan. Monille tämä oli katkerakin paikka, kun kovalla työllä raivatut pellot piti paketoita.

Vierailu Asutumuseossa on kuin paluu eiliseen. Museovieras voi kokea havainnollisesti, kuinka maaseudulla elettiin 1950- ja 1960-luvuilla. Museuelämys perustuu nostalgiaan, eli esineet ovat tuttuja lapsuudesta ja nuoruudesta. Myös värit ja tuoksut vievät muistoissa menneisiin aikoihin. Mieleen palaa asioita, joita ei ole muistanut vuosikymmeniin. Museon esineistö on monipuolinen. Vanhimmat esineet ovat ajalta ennen sotia ja uusimmat 1970-luvulta. Tilan irtaimistoon kuuluvat tavalliset kotitalousvälineet, vaatteet, huonekalut sekä karjatalous- ja maatalousvälineet. Esineitä on yli 2000. Niistä on luetteloitu valtaosa, ja yli 600 on tietoinen ja kuvineen kaikkien tutkittavissa Suomen Museot Online -verkkopalvelussa. Edellisten lisäksi Mureen sisarusten jäljiltä on valokuvia ja laaja arkisto, joka sisältää muun muassa yli 1500 kirjettä. Kirjeiden avulla on tekeillä

Suomen historian pro gradu -tutkielma, jossa tarkastellaan evakkouden, siirtokarjalaisuuden ja asutustilallisuuden vaikutusta Mureen sisarusten elämäntapaan.

Keittiössä esineet ovat samoilla paikoilla kuin Anni Mureen aikaan 1950- ja 1960-luvuilla. (Kuva: Hannu Heikkilä.)

Kokoelmaan kuuluvat myös asutustilan rakennukset, joissa esineet ovat omilla paikoillaan. Päärakennuksessa on säilynyt 1950- ja 1960-lukujen ilme, ja eri aikakerrostumat ovat nähtävillä. Esimerkiksi keittiön nurkassa kirnu ja jääkaappi ovat rinnatusten kertomassa elämäntavan muutoksesta. Navettarakennuksessa on tilat lehmille, nuorkarjalle, kanoille ja hevoselle. Niiden lisäksi on aitta, jossa Yrjö ja Anni asuivat neljä vuotta ennen talon valmistumista, liiteri ja ylinen. Saunasta löytyy peltiastioita, pesuaineita ja Upo-pulsaattoripesukone. Puimalassa ovat esillä Yrjö Mureen hevostyökoneet. Siellä toimii myös Puimalakahvio, joka palvelee kävijöitä museon aukioloaikoina. Asutusmuseontien alkupäässä seisoo vielä maitolaituri, joka on ollut lähiseudun asutustilojen yhteinen.

Suomen Asutusmuseon Puimalakahvio. (Kuva: Hannu Heikkilä.)

Tyypipiirustuksin rakennetut talot, navetat ja saunat olivat näkyvä osoitus asutustoiminnasta ja jälleenrakennuskaudesta, ja ne muuttivat maaseudun maisemaa. Maiseman ohella uudenlaiset rakennukset standardisoivat ja muuttivat vanhaa elämäntapaa. Elämä oli sodan jälkeen vaatimatonta, ja asuttiin väliaikaisissa aitoissa ja saunoissa, mutta asumisen mukavuudet alkoivat lisääntyä vähitellen: tuli sähköt, juokseva vesi, TV ja puhelin. Navetassakin lehmät pääsivät maapohjalta valetuille parsille, joita piti jatkaa lehmien vaihduttua itäsuomalaisista länsisuomalaisiin ja ayrshire-karjaan. Asutusmuseon navetta onkin Suomen ainoita museoituja parsinavettoja, ja tallissa on yhä hevosenlantaa viimeisen hevosen jäljiltä, vuodelta 1974. Samoin rotanloukussa on rotan luuranko muistuttamassa menneistä ajoista.

Ylipäänsä vierailuun Suomen Asutusmuseolla kuuluu kokonaisvaltaisuus. Esineiden, rakennusten ja tarinoiden lisäksi ympäristö on osa museokokemusta. Asutusmuseota ympäröivät pellot ovat edelleen viljelyksessä. Mureen tila on Alapitkänjärven rannalla vajaan kilometrin päässä viitostieltä. Museoon johtaa Alapitkän kylätieltä hiekkatie, joten museovierailu on kuin aikamatka maaseudun lähihistoriaan. Mureen tilalla aika on pysähtynyt. Kiireetöntä tunnelmaa luovat myös kanat ja kukko, jotka elävöittävät museon pihaa. Puutarhassa on marjapensaita ja syreenejä, suopayrttiä, akileijaa, kellokukkia ja suikeroalpia. Pihapiirissä on kaivo ja rantapenkereestä löytyy vanha saunanpohja. Sauna nimittäin siirrettiin vuonna 1964 ylemmäs pihapiiriin, koska lumituiskujen myötä vanha sauna hautautui kattoaan myöten lumeen. Saunapolun tiilirappuset rekonstruointiin kesällä 2014, joten nyt myös museon ranta-alue on palannut osaksi Mureen pihapiiriä.

Mitä Suomen Asutusmuseon toimintaan kuuluu?

Museo on avoinna kesäaikaan 15.6. - 15.8. välisenä aikana säännöllisesti ja muina aikoina ryhmille tilauksesta. Talviajan Asutusmuseo on suljettu. Tämä tarkoittaa myös sitä, että museolla on henkilökuntaa vain kesällä. Kesäksi Asutusmuseosäätiö palkkaa museonhoitaja, jonka apuna on Lapinlahden kunnan palkkaamia 16- ja 17-vuotiaita nuoria. Nuoret hoitavat ohjeiden mukaan Puimalakahviota sekä opastavat museokävijöitä. Kaikki vierailut ovat nimittäin opastettuja, ja opastus sisältyy pääsymaksuun. Museonhoitaja vastaa siitä, että käytännön asiat toimivat ja nuoret osaavat tehtävänsä. Sen lisäksi hän siirtää luettelointitietoja Renki-kokoelmanhallintaohjelmaan ja valokuvaa esineitä. Suomen Asutusmuseo kuuluu maatalousmuseoiden Museoraitti-verkostoon, jota johtaa Suomen Maatalousmuseo Sarka. Museoraitti-museoilla on yhteinen Renki-kokoelmanhallintaohjelma ja Internet-sivusto. Asutusmuseo on osallisena myös paikallisessa museoyhteistyössä osana Ylä-Savon paikallismuseohanketta. Sen puitteissa museonhoitaja on osallistunut yhteisiin tapaamisiin ja saanut neuvontaa. Paikallismuseohankkeella on käytössään yhteinen blogi, johon paikallismuseot ovat kirjoittaneet eri teemoista.

Jo Suomen Asutusmuseon perustamisvaiheesta saakka vapaaehtoistyö on ollut merkittävässä osassa museon ylläpitoa. Museolla järjestetään talkoita, ja vapaaehtoiset auttavat tarvittaessa opastuksissa ja kahviossa. Juuri vapaaehtoistoiminta liittää Asutusmuseon kotiseutumuseoiden ketjuun, eli museotyössä suuressa roolissa ovat olleet yksityishenkilöt, jotka ovat tehneet henkilökohtaisia panostuksia museon hyväksi. Asutusmuseon perustamisen edellytyksenä oli paikallisten karjalaisaktiivien toiminta. Vaikka museon perustamisvaiheessa töissä oli palkattua henkilökuntaa tutkijasta kirvesmiehiin, tarvittiin rakennusten maalaamiseen ja muihin kunnostustöihin monia talkoolaisia. Nykyisin vapaaehtoisuus on saanut uusiakin muotoja. Esimerkiksi Asutusmuseon Facebook-sivua päivitetään vapaaehtoistyönä ympäri vuoden, ja sivu on saanut kiinnostuneita seuraajia.

Suomen Asutusmuseolla pidetään tapahtumapäiviä, joihin kuuluvat museokierrosta täydentävät työnäytökset ja musiikkiesitykset. Tapahtumapäiviin kuuluvat myös hevoset ja vanhat työkoneet. Esimerkiksi museolla on ollut toiminnassa vanha sementtikattotiilten valmistamiseen käytetty laite, jolla Mureen talon kattotiilet on tehty 1950-luvun loppupuolella. Kesällä 2014 Asutusmuseolla järjestettiin heinätalkoot, joissa pääsi kokeilemaan, kuinka heinän seivästäminen onnistuu tai verestelemään nuoruuden taitojaan.

Suomen Asutusmuseo on saanut tunnustusta työstään, ja vuonna 2011 se valittiin Savo-Karjalan paikallismuseoksi teemalla ”hyvin hoidettu museoympäristö”. Toiminnan jatkuvuus edellyttää suunnitelmallisuutta. Vaikka Asutusmuseoon kuuluvia rakennuksia on melko vähän, talo, navetta, sauna, puimala ja maitolaituri, vaati niiden ylläpito jatkuvaa työtä. Navettarakennuksen perustuksia korjattiin syksyllä 2014. Ongelmana on ollut routiva maa, kun navetta on talvet kylmillään.

Tulevina vuosina päärakennus on maalattava. Ulkorakennukset maalattiin itse keitetyllä punamultamaalilla syksyllä 2012, ja puimalan pärekatto uusittiin syksyllä 2011.

Suomen Asutumuseolla on matkailullista merkitystä, ja Turisti-info myönsi Asutumuseolle kesällä 2013 Huippumesta-sertifikaatin. Kesällä 2014 Asutumuseo osallistui pilottimuseona Museoliiton järjestämään museoiden vaikuttavuustutkimukseen. Vuosittain museolla käy 500 - 1000 kävijää. Suomen Asutumuseo toimii 10.–19.7.2015 Alapitkän Kekkolankankaalla järjestettävän omakotitalonäyttelyjen oheiskohteena. Näyttelyn ajan museo on avoinna päivittäin. Asutumuseo liittyy myös Lusto – Suomen metsämuseon ylläpitämälle Metsäkulttuurikartalle, jolle kootaan tiedot metsähistoria- ja metsäkulttuurikohteista. Metsät liittyivät merkittävästi asutustiloihin, ja Asutumuseon kokoelmaan kuuluu Yrjö Mureen metsätyövälineitä.

Suomen Asutumuseon läheisyydessä sijaitsevat myös ortodoksinen Pyhän Kolminaisuuden tsasouna vuodelta 1952 ja Asutustoiminnan muistomerkki, Veikko Vennamon näköispatsas. Ne täydentävät museoelämystä. Kuopiossa avataan keväällä Suomen ortodoksinen kirkkomuseo, jonka kanssa Asutumuseo tekee yhteistyötä. Esimerkiksi Yrjö ja Anni Mureen veljen, kanttori Johannes Mureen, valokuvakokoelmaa säilytetään kirkkomuseossa.

Lopuksi

Suomen Asutumuseo on monella tapaa ainutlaatuinen. Suomessa ei ole muita museoituja jälleenrakennuskauden asutustiloja, vaikka ne ovat merkittävä osa Suomen lähihistoriaa. Vanhempia maatalouskeskuksia pihapiireineen on sen sijaan museoituina useita. Asutumuseo kertoo maaseudun ja yhteiskunnan jälleenrakentamisesta ja murroskaudesta, mitä on talletettu muihin museoihin, varsinkin kotiseutumuseoihin, vain niukasti. Asutumuseon arvoa nostaa myös sen kokoelmien laatu. Koska rakennukset on museoitu paikoilleen, *in situ*, ja esineet ovat tilan alkuperäisiä, niiden taustat tunnetaan ja ne kertovat suoraan omistajiensa elämästä. Esineet ovat tyypillisiä kodin tavaroita 1950- ja 1960-luvuilta, ja siten ne ovat useimmille museokävijöille tuttuja lapsuudesta ja nuoruudesta. Museovieraat kokevatkin Asutumuseon olevan ihmisen kokoinen ja arkisella tavalla koskettava ja nostalginen. Museovierailu tarjoaa kuin aikamatkan menneeseen.

Artikkeli perustuu kirjoittajan keväällä 2014 valmistuneeseen Jyväskylän yliopiston museologian aineopintojen seminaarityöhön Suomen Asutumuseon perustamisesta: "Ettei heidän muistonsa haalistuisi" – Suomen Asutumuseon perustaminen.

Kirjoittaja on HuK, joka opiskelee historian ja yhteiskuntaopin opettajaksi sekä sivuaineenaan museologiaa Jyväskylän yliopistossa ja on toiminut kesinä 2012, 2013 ja 2014 Suomen Asutusmuseon museonhoitajana. Parhailleen hän tekee Suomen historian pro gradu -tutkielmaa Mureen sisarusten arkistoaineistojen avulla.